

Hvad er zionisme?

– en indføring

af Michael Brenner

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: Bundeszentrale für politische Bildung, 28. marts 2008

Michael Brenner er professor for jødisk historie og kultur på Ludwig-Maximilians-Universität München. Af Brenner er på dansk udgivet ”Jødernes historie” (Ellekær 2013).

Oprindelserne til den zionistiske bevægelse

Zionismen trådte først sent ind på de nationale bevægelses scene. Ideen om jødernes tilbagevenden til deres historiske hjemsted er imidlertid så gammel som deres spredning. Allerede inden ødelæggelsen af Det Andet Tempel i år 70 e.v.t. levede der jøder i diasporaen, som dengang strakte sig fra Egypten til Lilleasien. Med tabet af deres religiøse og nationale helligdomme og afslutningen på enhver politiske suverænitet blev jøderne til et diasporafolk par excellence. Deres vigtigste skrift efter den hebræiske Bibel, den på aramæisk skrevne Talmud, opstod i Babylon. Jødernes betydeligste filosofiske skrifter i middelalderen blev skrevet af Jehuda Halevi og Maimonides på arabisk i Spanien og Nordafrika. I det 18. århundrede hørte Moses Mendelssohn til blandt det tyske sprogs fremtrædende tænkere.

Trods denne tætte forbundethed til deres omverden mistede jøderne hen over århundrederne ikke deres følelsesmæssige binding til det land, de kaldte Israel, og som romerne som straf for jødernes opstand med en mindelse om folket filistrene

betegnede Palæstina. Endnu i bibelsk tid hed det i Salme 137: ”Hvis jeg glemmer dig, Jerusalem, så gid min højre hånd må lammes.” Og ved Babylons floder sad ifølge salmisten de fordrevne og græd, når de mindedes Jerusalem. Selv om vi ikke kan dokumentere disse legender historisk, så fik de i hvert fald en enorm indvirkningshistorie på de senere århundreders jøder, som reciterede og indoptog disse vers. Fra alle spredningens fire hjørner bad de – vendt mod Jerusalem – tre gange dagligt for deres tilbagevenden til Jerusalem, som blev symboliseret ved bjerget Zion. Bevægende digte fra middelalderen bevidner den vilje til tilbagevenden, som enkelte jøder gang på gang opfyldte. Hvis de ikke drog til Palæstina for at leve, så dog i det mindste for at dø dér. Dette gjorde sig gældende for en del af middelalderens spanske jøder, og selv Moses Mendelssohn navngav sit vigtigste religionsfilosofiske skrift ”Jerusalem”.

Jødernes emancipation

Med indledningen på jødernes integration i deres omverden begyndte deres indstilling til det historiske hjemsted at ændre sig. Som følge af den amerikanske uafhængighed og Den Franske Revolution blev jøderne for første gang i fuldt omfang accepteret som borgere i de stater, hvori de levede. I løbet af det 19. århundrede blev jødernes emancipation i de øvrige af Vest- og Centraleuropas stater gennem en langvarig proces ligeledes en realitet. Nu definerede de sig som tyske eller franske statsborgere af jødisk tro. Princippet fra Den Franske Revolution, der blev formuleret i 1789 af grev Clermont-Tonnerre, lød, at jøderne skulle mødes ikke som nation, men alle som individer. Med andre ord: De skulle ikke længere anses som en kollektiv nation inden for en anden nation, hvorimod deres jødedom skulle defineres på ny på et rent konfessionelt grundlag. De tyske jøder gjorde dette på samme vis som de franske og de amerikanske. Dertil hørte også, at man afsvor viljen til tilbagevenden til den bibelske oprindelses land og ene og alene underordnede sig almenvellet i det land, hvori man levede, og med hvilket man identificerede sig.

De ord, som kantoren udtalte i midten af det 19. århundrede i anledning af indvielsen af en ny synagoge i Charleston i South Carolina, er typiske for den ny holdning: ”Denne synagoge er vort tempel, denne by vor Jerusalem, dette lyksalige land vort Palæstina.” Tilsvarende ord hører vi fra de tyske lande, hvor eksempelvis Düsseldorf ved Rhinen nu blev betegnet som ”vort ny Jerusalem”. Disse og tilsvarende ord var alvorligt mente; Europas og Amerikas jøder ønskede at integrere sig og blot bevare deres forfædres tro. Således som kristne tyskere gik i kirke om søndagen, således skulle jøderne gå i synagogen om lørdagen. De øvrige forskelle skulle langsomt træde i baggrunden eller helt forsvinde.

Udgrænsning af jøderne

Den forventede samfundsmæssige integration af jøderne blev imidlertid i løbet af det 19. århundrede vanskeliggjort af stadig nye forhindringer. Gennem lang tid var det lovmæssige begrænsninger i ligeberettigelsen, der stod i vejen. Da disse faldt bort, opstod der et nyt, racistisk motiveret jødehad, der tillagde sig det pseudovidenskabelige navn af ”antisemitisme”. Dette i grunden misvisende udtryk hørtes første gang i 1879 under en debat om journalisten Wilhelm Marrs jødefjendtlige skrifter. Samme år gjorde den konservative historiker Heinrich von Treitschke jødehadet salonfæhig, idet han i et bidrag i de velansete ”Preußische Jahrbücher” advarede mod en stærk indflydelse af fremmede i Tyskland fra ”strømpe-sælgende ynglinge”, som angiveligt strømmede til fra øst. I denne sammenhæng faldt for første gang udsagnet ”Jøderne er vor ulykke”. Omtrent samtidig stiftede en hofprædikant for Kejser Wilhelm I et ”kristeligt-Socialt Arbejderparti”, som forsøgte at fravriste Socialdemokraterne arbejderne. Da dette mål ikke kunne opnås, vendte det sig frem for alt mod de småborgerlige lag og skrev udgrænsningen af jøderne fra samfundet på sine faner. Alt dette skal ses i en større sammenhæng: Allerede i 1850 havde Richard Wagner (indledningsvis stadig anonymt) tordnet mod ”jødedommen i musikken”,

og ligeledes i midten af århundredet havde tidlige franske socialister identificeret jøder som kapitalister. Karl Marx, der var født som søn af jødiske forældre, men som barn blev kristeligt døbt, fulgte villigt denne argumentation.

Moses Heß

Moses Heß, der var en nær fortrolig af Marx, delte ikke denne kritik af jøderne. Deres fortsat beklagelsesværdige situation førte jøden fra Bonn tilbage til det forhold, at de ikke besad nogen egen stat. Under indtryk af den italienske *Risorgimento* forfattede Heß i 1862 sit skrift ”Rom og Jerusalem”. Således som det var lykkedes italienerne at bygge

Moses Heß (1812-1875)

en ny stat omkring Rom, så kunne jøderne oprette deres nye rige rundt om Jerusalem. I den forbindelse var den racistisk begrundede antisemitisme allerede i 1860'erne Heß' vigtigste motivation til at forlade Europa: ”Tyskerne hader i mindre grad jødernes religion end deres race, og i mindre grad deres ejendommelig tro end deres ejendommelige næser”, skrev han i sin bog.

Situationen i Østeuropa

I Østeuropa var situationen for jøderne en helt anden. Her udeblev emancipationen. Jøder blev

ikke integreret som russiske statsborgere af jødisk tro. De forblev en del af et jødisk folk, som oprettholdt sit eget sprog (jiddisch) og adskilte sig gennem sin klædning og sine kulturelle traditioner fra den polske, ukrainske og rumænske omverden. Mens jødernes økonomiske situation i Vesten forbedredes på afgørende vis, levede de væsentligt talrigere jøder i Østeuropa i stor fattigdom. Dertil kom især omkring slutningen af det 19. århundrede pogromer, voldelige optøjer mod det jødiske mindretal, som ofte blev tolereret af zarrigets myndigheder. Blandt de dannede jødiske lag opstod der en oplysningsbevægelse (*Haskala*), som genoplivede det hebræiske sprog som et moderne litterært sprog. Hebræisk var aldrig uddødt, men blev anvendt i bønner og tillige i det daglige studium. Nu skrev forfattere deres romaner og digte i et moderniseret hebræisk, som også atter skulle blive anvendt som dagligdags sprog.

Leon Pinsker

Efter at jøderne i zarriget blev udpeget som syndebukke for mordet i 1881 på zar Alexander II, og en bølge af pogromer rystede de jødiske menigheder, fik ideen om en oprettelse af en jødestat opsving. Som i tilfældet med Moses Heß kom det pludselige opråb også her fra en velintegreret jøde, som i den ny antisemitisme så sig truet i sin stilling. Leon Pinsker, en anset jødisk læge fra Odesa, reagerede med sin pamflet *Auto-Emancipation* (1882) direkte på pogromerne. Pinsker betragtede

emancipationen som slået fejl og krævede i stedet jødernes selvemancipation som nation. Hvor nøjagtigt, de skulle finde deres hjemsted, lod Pinsker indledningsvist stå åbent og tænkte sige så meget på Argentina som på Palæstina.

Leon Pinsker (1821-1891)

Den fejlslagne emancipation i Vesten med den ny trussel om en racistisk farvet antisemitisme samt fastholdelsen af de nationale kendetegn hos jøderne i Østeuropa på baggrund af en økonomisk og politisk krise var ved slutningen af det 19. århundrede den politiske zionismes fødselshjælpere. Dens vigtigste mål var oprettelsen af et nationalt hjemsted for Europas truede jøder.

Politisk zionisme og kulturzionisme

af Michael Brenner

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: Bundeszentrale für politische Bildung, 28. marts 2008

Michael Brenner er professor for jødisk historie og kultur på Ludwig-Maximilians-Universität München. Af Brenner er på dansk udgivet ”Jødernes historie” (Ellekær 2013).

Hvis man vil knytte en fødselstidspunkt til zionismen, så ligger den på tidspunktet for fremkomsten af Theodor Herzls skrift *Der Judenstaat* (dansk oversættelse *Den jødiske stat*, 1955) i 1896. Ved nærmere betragtning adskiller Herzls krav sig væsentligt fra en Moses Heß’ eller Leon Pinskers. Hans indvirkning var imidlertid en helt anden. Herzl var i endnu højere grad end sine forgængere kulturelt integreret i sine omgivelser. Han var en anset journalist på Wiens *Neue Freie Presse* og skrev teaterstykker, hvoraf flere opnåede en beskedent succes på Wiens teaterscener. Født i 1860 i Budapest og i en alder af 18 flyttet til Wien var han et barn af Habsburgermonarkiet. Også dets antisemitisme havde han oplevet - først som skoleelev i Budapest og derpå mere intensivt som student i Wien. Han blev ganske vist stadig tålt i studenterkorporationen (*Burschenschaft*) ”Albia”, men kort efter besluttede denne ikke længere at optage jøder. I 1895 valgte wienerne den erklærede antisemit Karl Lueger til deres borgmester, og efter nogen tøven stadfæstede kejser Franz Joseph Lueger i embedet. Det afgørende chok oplevede Herzl imidlertid som korrespondent for sin avis i Paris, hvor han blev vidne til skandalen omkring den fransk-jødiske

officer Alfred Dreyfus. Denne var efter en anklage om højforræderi blevet offentligt degraderet og udsat for massernes vrede. Som Herzl i sine rapporter fra Paris berettede det, begrænsede pøblen på gaden sig ikke til personlige angreb på Dreyfus’ person, men brølede ”*Mort aux juifs!*” (Død over jøderne!). Med Dreyfus var der, som det senere skulle vise sig, blevet fundet en syndeboek for andres forbrydelser. Efter årelange sammenstød, som splittede det franske samfund i dreyfusianere og anti-dreyfusianere, blev Dreyfus’ uskyld påvist, og han blev rehabiliteret. Men inden da havde Herzl erkendt, at antisemitismen havde vundet fodfæste i selv emancipationens moderland.

Theodor Herzl og hans skrift *Der Judenstaat*

Alt dette udgjorde baggrunden for hans skrift *Der Judenstaat*. Han giver selv udtryk for sin skuffelse over den mislykkede emancipation: ”Vi har overalt ærligt forsøgt at synke ned i det omgivne folkefællesskab og kun at bevare vore fædres tro”,

Titelsiden til originaludgaven af *Der Judenstaat - Versuch einer modernen Lösung der Judenfrage*

skriver han i *Der Judenstaat*. ”Man tillader det ikke. Forgæves er vi tro og flere steder overstrømmende patrioter; forgæves bringer vi de samme

ofre af liv og ejendom som vore medborgere; forgæves bestræber vi os på at højne vore fædrelandes berømmelse inden for kunst og videnskaber og deres rigdom gennem handel. I vore fædrelande, hvor vi har boet gennem århundreder, udråbes vi som fremmede ... Hvis man lod os i fred ... Men jeg tror ikke, at man vil lade os i fred." Indledningsvis så Herzl et middel mod antisemitismen i en massedåb af Wiens jøder, som han i sine dagbøger beskrev i mindste detalje. Men da han indså, at konversion ville være nyttesløst mod en racistisk motiveret antisemitisme, tog han radikale skridt.

Reaktioner på Herzls skrift

I modsætning til sine forgængere var Herzls *Judenstaat* et yderst pragmatisk skrift, hvori det i mindre grad drejede sig om de ideologiske grundlag end om den praktiske realisering af det samfund, der af ham blev kaldt "Society of Jews". Kapiteloverskrifter som "ejendomshandel", "jordkøb", "arbejderboliger", "arbejdshjælp" og "industrielle bosættelser" taler for sig selv. Hvor jødestaten skulle være, i Palæstina eller Argentina, lod han indledningsvis stå åbent. "Society'et vil tage imod det, man giver det, og hvortil jødefolkets offentlige mening erklærer sin enighed."

Som næste skridt tog Herzl fat på afholdelsen af en zionistisk kongres, der skulle gøre hans mål kendte for en bred offentlighed. Som allerede under udarbejdelsen af *Der Judenstaat* skulle han atter opleve afvisning fra det jødiske samfund. Han havde håbet på, at jødiske filantroper som den i Paris bosatte Maurice de Hirsch, som til de forfulgte østeuropæiske jøder med sin *Jewish Colonization Association* havde erhvervet landbrugskolonier i Sydamerika, eller Rothschilderne, som finansierede lignende projekter i Palæstina, ville støtte hans ideer. Men disse distancerede sig fra begyndelsen fra hans politiske forehavende. De to jødiske udgivere af Herzls avis, *Neue Freie Presse*, vægrede sig ved at berette om hans planer, og Wiens overrabbiner Max Gudemann publicerede et skrift mod Herzls zionisme.

Rabbinernes modstand blev endnu tydeligere, da Herzl planlagde at afholde sin første zionistkongres i München i sommeren 1897. Rabbinerne afviste ligesom *Israelitische Kultusgemeinde München* et sådant møde, idet de dermed så en undergravning af de messianske planer, ifølge hvilke kun Messias kan genskabe jødestaten, og fordi de endvidere så deres status som tyske statsborgere af jødisk tro truet. De frygtede, at de ville give antisemitterne ammunition mod en dobbelt loyalitet. Wienerkritikeren Karl Kraus formulerede

Theodor Herzl (1860-1904)
foto fra ca. 1890

dette sarkastisk, da han anklagede zionisterne for at besvare det antisemitiske kampråb "Ud med jer, jøder!" med et "Javel, ud med os jøder!". Endvidere, ifølge Kraus, ønskede Herzl at frigøre de europæiske jøder fra rødderne i deres respektive hjemlande. Han modsagde heftigt det, han karikerede som Herzls teori, nemlig, "at jøderne kun midlertidigt opholder sig i Europa" og benægtede Herzls teori om et jødisk folk: "Hvilket fælles bånd skulle dog kunne holde sammen på de tyske, engelske, franske, slaviske og tyrkiske jøders interesser i en statslig helhed?"

Men ikke alle jøder tænkte sådan. I Østeuropa havde jødernes situation efter flere bølger af pogro-

mer og en fortsat økonomisk forarmelse ændret sig til det værre. Især de yngre så ikke længere nogen fremtid i Rusland eller Rumænien. Flere end to millioner jøder forlod mellem 1881 og 1914 Østeuropa. Størsteparten rejste til USA, det mest eftertragtede indvandringsland for alle europæere i hine dage. Andre drog til de af Sydamerikas stater, som aktivt var interesserede i indvandring. I Palæstina var betingelserne for en masseindvandring hverken politisk eller økonomisk ideelle. Det Osmanniske Rige stillede sig kritisk an, og den arabiske befolkning betragtede med skepsis europæisk indvandring. Forudsætningerne for landbrugsarbejde adskilte sig grundlæggende fra de i Europa kendte forhold. Der fandtes knap byer, og de der fandtes, må have forekommet provinsielle og tilbagestående for indvandrere fra selv de mindst udviklede østeuropæiske regioner.

10.000 jøder (blandt omkring 200.000 arabere), og omkring 1880 var deres antal kun vokset ubetydeligt til omkring 17.000. I 1904 var der allerede omkring 50.000 jøder i landet. Hvor mange af de ældre familier havde levet af velgørenhed fra Europas jøder, så beskæftigede man sig nu i stigende omfang med landbrug og forsøgte at blive økonomisk selvstændig.

Den første zionistkongres

De østeuropæiske jøder, der blev tvunget til udvandring, udgjorde Herzls naturlige tilhængerskab. Da Herzls i sommeren 1897 virkelig kunne åbne sin første zionistiske kongres i Basel (der viste sig at være et lettere sted at afholde kongressen end München), kom den største delegation fra Zarriget. Endvidere var mange af de vesteuropæiske og ame-

Theodor Herzl (lidt t.v.f. midten) omgivet af delegerede under den første zionistkongres i 1897.

Indvandring til Palæstina

Som følge af pogromerne rejste stadig flere jøder alligevel fra Østeuropa til Palæstina. Dertil kom indvandrere fra andre jødiske menigheder, der var plaget af økonomisk nød og forfølgelse, eksempelvis fra Yemen. Ved begyndelsen af det 19. århundrede havde der i Palæstina højst levet

rikanske delegerede af østeuropæisk herkomst. Der var ingen Rothschild'er eller Hirsch'er. Således talte Herzl ikke uden stolthed om en "hær af tiggere", som han havde samlet. Ganske vist var der ingen tiggere i forsamlingen, men læger, advokater, journalister, forfattere og elleve rabbinere fra tyve lande fra Algeriet til USA.

Herzl skulle udvise et profetisk udsyn, da han

kort efter afslutningen på zionistkongressen i sin dagbog noterede: ”Skal jeg udtrykke kongressen i Basel med ét ord – som jeg ville vogte mig for at udtale offentligt – så er det dette: i Basel grundlagde jeg jødestaten. Hvis jeg ville sige det højt i dag, ville jeg blive mødt af en universel latter. Måske om fem år, i hvert fald om halvtreds vil enhver kunne indse det.” Han skrev disse sætninger den 3. september 1897. Frem til grundlæggelsen af Staten Israel skulle der gå nøjagtig halvtreds og et halvt år.

Herzl selv skulle ikke komme til at opleve grundlæggelsen af Staten Israel. Han døde i 1904 i en alder af kun 44 år, slidt op af sin politiske virksomhed, som i efterstræbelsen af hans mål bragte ham sammen med statsmænd fra hele verden. Kort før sin død offentliggjorde han sin utopiske roman *Altneuland*. I den gav Herzl et billede af ”Jødestaten” på 25 års sigt, et idealiseret samfund, hvor jøder og arabere levede fredeligt med hinanden, og hvor der knap var politiske konflikter – kort sagt, et samfund, der øste af det bedste fra alle europæiske lande: engelske kostskoler, franske operahuse og naturligvis østrigsk kaffe og saltstænger.

Achad Ha'am og kulturzionismen

Herzls vision om en ”Jødestat” forblev ikke ubestridt blandt zionisterne. Hans vigtigste modpol inden for den zionistiske bevægelse var den i Odessa virkende Asher Ginsberg, bedre kendt under sit pseudonym Achad Ha'am (”En af folket”). Han var zionist, længe inden Herzl opdagede Zion. Hans zionisme var imidlertid af en anden karakter. Modsætningerne mellem Herzl og Achad Ha'am kan kort udtrykkes således: Herzl ønskede en jødestat, Achad Ha'am en jødisk stat. Begge var enige om, at dette ikke skulle være en religiøs stat; men mens Achad Ha'am tilstræbte en genskabt hebræisk kultur som centrum for det ny jødiske samfund, så drejede det sig Herzl om at redde jøderne fra fysiske trusler. Hvor Herzl ønskede at redde jøderne, så var det Achad Ha'ams mål at redde jødedommen. For ham betød Herzls plan assimilation på kollektivt grundlag. Mens det for Herzl var den

mislykkede assimilation, der udgjorde den største skuffelse, så så Achad Ha'am den afgørende fare i en mulig succes for assimilationen og de deraf betingede tendenser til jødedommens opløsning. Jøderne ville komme til at oprette en stat som alle andre. I sin kritik af Herzl fremførte Achad Ha'am derfor: ”Her ... finder man kun mekanisk efterligning uden enhver form for nationalt særpræg ...” Han talte i stedet for et åndeligt center i Palæstina, der skulle fungere som et nødvendigt forstadium, og hvorfra der skulle udgå en fornyelse af jødisk kultur i diasporaen. Hans zionisme betegnes ofte som ”kulturzionisme”.

Achad Ha'am (1856-1927)

Herzls jødestat rummede i realiteten meget lidt jødisk, ud over sine indbyggere. Det skulle være en moderne socialstat, hvor kvinder skulle være ligeberettigede, inklusive den aktive og passive valgret som dengang stadig var ukendt for dem i Europa. Det af Herzl skitserede flag var prydet af syv stjerner, der skulle symbolisere syvtimersarbejdsdagen. På palmerne hang der, hvilket ved århundredeskiftet også var en revolutionær fornyelse, ”elektriske gadelamper ... som store glasfrugter”. At den indfødte arabiske befolkning ikke ville forholde sig afvisende til dette politisk og socialt perfekte system, krævede i Herzls forestillingsverden ikke en særskilt forklaring. Achad Ha'am lagde her et mere kritisk udsyn for dagen. Han forudså kon-

flikter med den arabiske befolkning og advarede mod en alt for naiv fremskridtstro, som ville knytte den arabiske befolkning til de jødiske bosættere fra Europa.

Den politiske zionismes udvikling efter Herzl

af Michael Brenner

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: Bundeszentrale für politische Bildung, 28. marts 2008

Michael Brenner er professor for jødisk historie og kultur på Ludwig-Maximilians-Universität München. Af Brenner er på dansk udgivet ”Jødernes historie” (Ellekær 2013).

Simon Dubnow (1860-1941)

Dubnow blev myrdet af en tysk *Einsatzgruppe* i forbindelse med den såkaldte Rumbulamassakre, hvor 24.000 jøder fra ghettoen i Riga blev dræbt.

Politiseringen af det jødiske samfund i Østeuropa omkring århundredskiftet bragte ikke kun den zionistiske bevægelse op på overfladen. Samme år, som Herzl indkaldte til den første zionistkongres i Basel, stiftede jødiske socialister i Vilnius *Det Almene Jødiske Arbejderforbund i Litauen, Polen og Rusland*, i kort form *Forbundet*. De gik ind for et socialistisk samfund, hvori Østeuropas jøder kunne medbringe deres jiddische sprog og deres sekulære kultur. Historikeren Simon Dubnow stiftede et jødisk folkeparti, der arbejdede for jødernes rettigheder som et nationalt mindretal i Østeuropa. Som zionisterne hævdede han, at jøderne fortsat udgjorde en nation, men at de dog havde overstået den fase, hvor de havde behov for et eget territorium. De kunne på grundlag af autonomirettigheder eksistere midt i andre nationer. Selv de strengt ortodokse jøder stiftede før Første Verdenskrig med *Agudas Jissroel* deres egen politiske organisation, der – som zionisterne og *Forbundets* tilhængere – senere skulle sende deres egne delegerede til de nationale parlamenter.

Zionismens retninger

Zionisterne var imidlertid også indbyrdes splittet i forskellige lejre. Konflikten mellem politiske zionister og kulturzionister pegede allerede i Herzls levetid på forskellige visioner. Med tiden differentierede zionismen sig yderligere i forskellige politiske retninger, som kun var forenede i den kendsgerning, at de alle i Landet Israel så et hjemsted for jøderne. Hvordan dette skulle se ud, om det skulle organiseres efter religiøse, sekulær-borgerlige eller socialistiske værdier, hvorledes økonomien skulle organiseres, og hvorledes dets forhold til den arabiske befolkning skulle være blev heftigt debatteret. De fire store politiske lejre – *Religiøse Zionister (Misrachi)*, socialister, revisionister og almene zionister – udgør med mange små afskalninger frem til i dag spektret i det politiske landskab i Staten Israel. I modsætning til den politiske idyl, som Theodor Herzl skitserer i sin roman *Altneuland*, bekæmpede disse forskellige gruppe-

ringer ofte hinanden på det heftigste.

Det i 1902 stiftede religiøst-zionistiske parti, *Mizrachi*, måtte kæmpe på to fronter. Det vendte sig på den ene side mod betænkeligheder inden for den ortodokse lejr, at den zionistiske bevægelse var blasfemisk, da jøderne først skulle føres tilbage til Landet Israel i den messianske tidsalder – og bestemt ikke af en sådan sekulær profet som Theodor Herzl. På den anden side bekæmpede partiet inden for den zionistiske bevægelse den dominante sekulære position, som marginaliserede religionen i en fremtidig jødestat. *Mizrachi* (som ordret betyder ”til Østen”, men samtidig er en forkortelse for ”åndeligt centrum”) ønskede ikke at oprette en teokratisk stat, men at give religionen en respektabel plads.

orienterede lejr, dannedes ikke ét men hurtigt flere konkurrerende partier. For det marxistisk prægede *Poalei Zion* (Zions Arbejdere) lå årsagen til alle antisemitiske onder i jødernes usædvanlige økonomiske situation. I en egen stat ville de regenerere økonomisk og i forbindelse med den socialistiske verdensrevolution sluttelig udgøre en normal socialistisk nation blandt andre. Mens *Poalei Zion* så sig som en jødisk-national aflægger af verdensrevolutionen, var *Hapoel Hatzair* (Den Unge Arbejder) mindre ideologisk præget. Dets tilhængere tænkte ganske vist også i socialistiske kategorier, men placerede dem efter den jødiske nationalisme. De betonedede særegenheden i den jødiske nation, som først måtte erobre sit eget territorium og gav den pragmatiske opgave af ”produk-

Poalei Zion's ”Ezra” gruppe i Plońsk, 1905. David Ben-Gurion ses i første række, tredje fra højre.
(foto: Government Press Office (Israel))

En stor del af zionisterne identificerede sig med socialistiske idealer såsom afskaffelse af kapitalisme og idealet om kollektive landbrugsbosættelser, der senere konkretiseredes i kibbutzen. Socialrevolutionære ideer fra den russiske kontekst blandede sig her med zionistiske idealer. Som det på ingen måde var usædvanligt i den venstre-

tivering” af Landet Israel (”erobring af arbejdet”) prioritet over alle andre partimål.

Som den sidste store ideologiske retning inden for zionismen trådte revisionismen ind på scenen. Den repræsenterede de borgerlige, antisocialistiske og stærkt nationalistiske elementer inden for bevægelsen. Revisionismens dominerende figur var

frem til sin død Vladimir (Ze'ev) Jabotinsky (1880-1940), en af den jødiske politiks mest omskiftelige figurer i det 20. århundredes første halvdel. Som journalist, forfatter og oversætter havde han skabt sig et navn i Ruslands litterære verden, og som brillant massetaler lykkedes det ham hurtigt at sikre sig en stor tilhængerskare, hvis hovedbasis udgjordes af mellemkrigstidens brede polsk-jødiske middelklasse. Jabotinsky så sig som den sande efterfølger til den af ham beundrede Herzl og forsøgte indledningsvis at påvirke den zionistiske bevægelse indefra. Som Herzl prioriterede han den politiske og diplomatiske kamp over de kulturelle mål. Desuden betonedede han nødvendigheden af en militær kamp, og det lykkedes ham under Første Verdenskrig at få oprettet en *Jewish Legion* i den britiske hær. Også ungdomsorganisationen *Betar* havde karakter af en paramilitær gruppe. Først i 1925 skabte han sit eget revisionistiske parti. Ti år senere forlod han med dette parti den Zionistiske Organisation på grund af dennes angivelig fordragelige linie og stiftede sin egen *Ny Zionistiske Organisation*.

Sluttelig dannede der sig også en politisk lejr, som formentlig bedst kan karakteriseres som liberal, der fremstillede sig som "Almene Zionister" og ønskede at stå over partikampene. Kemikeren Chaim Weizmann, som under Første Verdenskrig steg op som den afgørende figur inden for bevægelsen, var den drivende kraft i denne moderate

Vladimir Jabotinsky (1880-1940)
her i 1918 i uniformen fra *Jewish Legion*, der
indgik i *Royal Fusiliers*

midterretning. Det var frem for alt hans forbindelser til britiske politikere, der var skabt gennem et af ham opdaget krigsvigtigt kemisk middel, som førte til, at zionismen i november 1917 for første gang opnåede den længe eftertragtede politiske anerkendelse. I Balfourdeklarationen, benævnt efter den britiske udenrigsminister, lovede briterne jøderne "et nationalt hjemsted i Palæstina". Så vag denne formulering end forekom, så var den dog den første officielle anerkendelse af de zionistiske mål fra en relevant stormagt.

Zionismen og det arabiske spørgsmål

af Anja Siegemund

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: Bundeszentrale für politische Bildung, 28. marts 2008

Dr.res. Anja Siegemund er akademisk koordinator ved Gottlieb-Schumacher Institut på Universitetet i Haifa. Titlen på hendes doktorafhandling lyder: ”Utopia i Palæstina? Zionister fra Tyskland og Prag og deres idé om forståelse med araberne frem til grundlæggelsen af Staten Israel”.

I 1921 erklærede Den Zionistiske Kongres i en ”Resolution om det arabiske spørgsmål” sin ”vilje til at leve med det arabiske folk i et forhold af samdrægtighed og gensidig respekt”. Hvert af Palæstinas folk skulle sikres ”en uforstyrret national udvikling. Kongressen – og dermed den zionistiske lovgivende forsamling – opfordrede den zionistiske udøvende myndighed til ”i forstærket omfang [...] at fortsætte sine bestræbelser på en oprigtig forståelse med det arabiske folk”¹

De blodige optøjer i Palæstina, der i det samme år blev iværksat af arabere mod jøder, og som krævede omkring ét hundrede dødsopfre, udgjorde en baggrund for erklæringen. Men resolutionens indhold, forståelse med araberne og hvad, der var forbundet hermed, blev inden for den zionistiske bevægelse betragtet som kontroversielt. De forskellige synspunkter var tæt forbundet med den måde, hvorpå man betragtede sit eget, det jødiske spørgsmål, dvs. hvorledes man definerede egen zionismen. Jo mere zionisme blev forstået som en

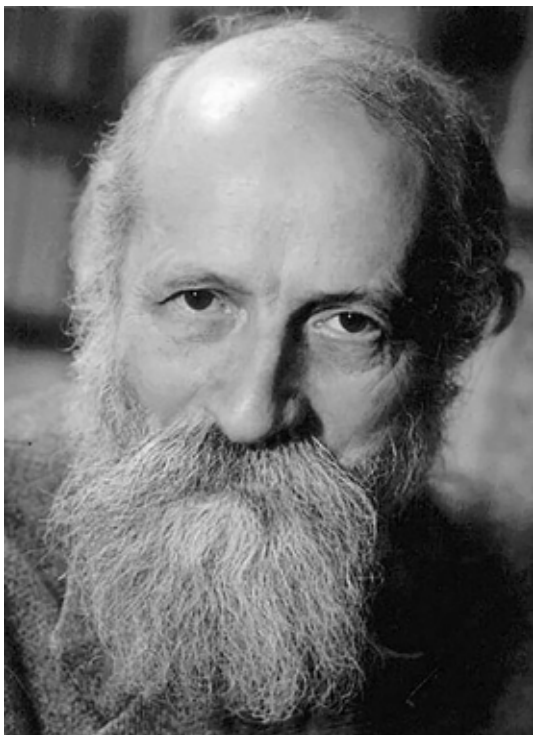
socioøkonomisk eller politisk løsning, dvs. betragtede egen reelle eksistens i Palæstina i form af jord og politisk magt som vigtig, desto større vanskeligheder havde man det med indrømmelser desangående til Palæstinas arabere. Omvendt blev vanskelighederne mindre, jo mere zionismen blev set som en idé, som en subjektiv genbesindelse af egen jødiske identitet. Prototyperne af disse zionismeversioner, som ofte adskiltes efter deres præferencer for kvantitet eller kvalitet i den jødiske bosættelse, trivedes i forskellige kontekster: Østeuropæisk zionisme baserede sig tendentielt for det første på en økonomisk krisesituation og endog på materiel eksistensfrygt og for det andet på mødet med institutionaliseret antisemitisme og risikoen for pogromer, således at egen virkelighed fik en vigtig betydning. Den zionistisk idé havde mange tilhængere i netop Tyskland, hvor den i det 19. og tidlige 20. århundrede ikke skulle udfolde sig i en overlevelsesatmosfære, men hvor man befandt sig i en kontekst af relativ emancipation og liberalisme.

Buber og forståelsen med den arabiske befolkning

Groft taget kan zionismen, når det drejer sig om araberspørgsmålet, opdeles i fire store lejre, som fra 1920'erne udkrystalliserede sig i stadig højere grad. 1921-resolutionen var blevet forelagt af Martin Buber, der var filosof og pædagog og en fremragende repræsentant for den lejr, der kan sammenfattes under de overordnede begreber ”forståelse – integration”. For repræsentanterne for denne lejr var zionisme frem for alt en idé og endvidere forbundet med forestillingen om en anden, bedre verdensorden, der skulle virkeliggøres også i Palæstina. Her flød socialisme, pacifisme og messianisme, de radikale verdens- og menneskereformatorers ideologier i det sene 19. og det tidlige 20. århundrede, sammen. I deres ånd stillede man høje etiske fordringer til zionismen; i den sammenhæng udgjorde det arabiske spørgsmål et kriterium. Således talte Buber og hans tilhængere om den nævnte forståelse med araberne som den vigtigste faktor, ja nærmest som en forudsæt-

1 Gengivet i: Martin Buber, *Ein Land und zwei Völker, Zur jüdisch-arabischen Frage*, red. af Paul R. Mendes-Flohr, FfM 1993, s. 93f.

ning for zionismen. Følgelig var de skuffede over resolutionens slutformulering. Thi i deres oprindelige udkast havde de formuleret noget, der var mere empatisk end den vedtagne affattelse, at man ønskede at leve i "fred og venskab" med det arabiske folk. Dette afspejlede et syn på forståelse, der rakte langt ud over den politiske enighed, og som indbefattede personligt bekendtskab med og viden om den arabiske anden og endda – i nutidens begreber – multikulturel sameksistens. Buber fremstod som et eksempel for en sådan forståelse, som ikke blot fandt sted mellem politikere, men

Martin Buber (1878-1965)

var mellemmenneskelig, mellemfolkelig og mellemkulturel. Men af de til dels upolitiske rødder i forståelseskonceptet opstod der særdeles politiske konsekvenser. Araberne blev ikke betragtet kun som partnere i opbygningen af landet, men endog som landsmænd. At man i første linie fornemmede disse som dette lands beboere og ikke som tilhørende et folk, foregreb diskussioner, som endnu årtier senere blev ført. Og ud af det individuelle krav om at forstå den andens perspektiv, drog mange zionister med et forståelseskoncept den i 1920'erne nærmest revolutionære politiske konsekvens at anerkende de palæstinensiske ara-

ber som et folk og deres rettigheder som et kollektiv. Det hang sammen med den statsforfatning man tilstræbte for fællesskabet i Palæstina. Allerede i resolutionsudkastet fra 1921 var det blevet formuleret, at jøderne i Palæstina ikke ønskede at beherske araberne. I de følgende år voksede tanken om en statsforfatning på binationalt grundlag, som blev overtaget fra konteksten i de europæiske multinationale stater i begyndelsen af det 20. århundrede, og som skulle blive et centralt punkt i forståelseslejren. For Palæstina forestillede man sig et fællesskab med politisk paritet og to ligeberettigede statsnationer, uanset hvem der udgjorde flertallet henholdsvis mindretallet – eventuelt også med international overvågning. Dette aflyste ikke blot enhver "jødestat", men krævede tillige, at ikke blot den øjeblikkelige numeriske befolkningsfordeling, men også den fremtidige befolkningsudvikling skulle lades ude af betragtning – for såvel den jødiske som den arabiske side. At dette var problematisk, og at ingen af de to nationaliteter formentlig var indforstået hermed, udgjorde forståelseskonceptets store hurdle. Hvad angik araberne, så sagde logikken i dette koncept imidlertid, at netop og kun det binationale koncept ville være i stand til at svække den arabiske modstand mod zionismen. Fortalerne for forståelse gik dermed ud fra, at zionismen skulle og kunne – trods alle vanskeligheder – gøre forståelse mulig.

Jabotinsky og konceptet for stålmuren

Den anden ende af det zionistiske spektrum, for hvilken zionisme frem for alt betød selvbestemmelse, gik nærmest ud fra det modsatte: At der ikke fandtes noget grundlag for en sådan forståelse, og at også en voldelig konflikt mellem de to nationer ikke kunne undgås, at deres respektive nationale bestræbelser i det samme territorium var uforenelige, og at de kulturelle forskelle ikke så let lod sig fjerne. Også i hele sin ideologiske baggrund var denne ansats modstillet konceptet om forståelse. Hvor den ene part tilstræbte et fællesskab mellem nationer og mennesker – og eksempla-

risk ønskede at virkeliggøre et sådant i Palæstina -, stod dens modpart for politisk og kulturel adskillelse, separation, og betonedede meget absolut inddelingen af mennesker i nationer med specifikke interesser. Resolutionen fra 1921 forekom i denne betragtning at være baseret på ren ønsketænkning. Vladimir Ze'ev Jabotinsky, chefteoretikeren i denne separatistiske ansats, anså ingen af de to nationalbevægelser i Palæstina som værende indstillede på et kompromis, hvorfor forståelse og frivillig inte-

Vladimir Ze'ev Jabotinsky (1880-1940)

resseudgning var en illusorisk konstruktion, og den zionistiske side ville være tvungen til opfylde sine egne interesser imod arabernes interesser. Jabotinsky var blandt de tidligste og stærkeste fortalere for en jødisk stat i Palæstina endda inklusive Transjordanien. For at kunne virkeliggøre dette, var der for zionismen intet andet at gøre end at rejse en "stålmur". Således lød Jabotinskys betegnelse for udbygningen af eget herredømme med militær magt - en bastion, bag hvilken den jødiske bosættelse skulle fremmes. Araberne ville løbe storm mod denne, indtil de indså det udsigtsløse i dette forehavende og sluttelig opgav deres modstand mod zionismen. Så snart dette var tilfældet, og den jødiske stat var blevet etableret, ville

seriøse forhandlinger om sameksistensen mellem jøder og arabere være mulige. At "stålmuren" for Jabotinsky dermed blot var en overgangsfase, og at han i øvrigt afviste separation i betydningen overførsel af den arabiske befolkning fra Palæstina, var to forhold, som ofte blev overset i hans lejr.

Lejren om Ben Gurion og Chaim Weizmann

Begge koncepter, såvel det om forståelse som også det om stålmuren, udgjorde inden for den samlede zionistiske bevægelse et absolut mindretal. For det zionistiske flertal befandt det arabiske spørgsmål sig forholdsmæssigt langt mere i periferien og havde langt mindre indflydelse på udformningen af dets zionisme. Det drejede sig her om den østeuropæisk prægede zionistiske arbejderlejr omkring den senere statsgrundlægger David Ben Gurion såvel som om det borgerligt nationalliberale centrum, der var repræsenteret af Chaim Weizmann, mangeårig præsident for Den Zionistiske Organisation. Hverken forestillingen om en bedre verdensorden for alle mennesker eller forestillingen om en jødisk stat, der måtte tilkæmpes med magt, udgjorde grundlaget for flertallets zionisme. Derimod stod for begge lejre i centrum vigtigheden af at fremme den størst mulige jødiske indvandring og kolonisering i Palæstina. Resolutionen til det arabiske spørgsmål fra 1921 reflekterede holdningen i centrum: I en decideret afgrænsning til Jabotinsky erklærede man den zionistiske vilje til samarbejde med araberne, men betonedede samtidig, at bestræbelserne herfor skulle ske "under uindskrænket anerkendelse af Balfourdeklarationen" – hvori den britiske regering i 1917 havde erklæret sin sympati for og støtte til jødisk bosættelse i Palæstina. At der blev talt om samarbejde var ikke en indholdsløs erklæring, men var for det zionistiske flertal et spørgsmål om prioriteringer og tidspunktet. Samarbejde blev set som ønskværdigt, men blev ikke betragtet som så essentielt nødvendigt som i forståelseslejren. Og i modsætning til denne var man ikke som følge af arabernes eksistens indstillet på at tilpasse

og slet ikke at underordne eget mål om stor jødisk bosættelse. At dette mål ikke ville blive skadet, var i princippet betingelsen for enhver aftale. Mens

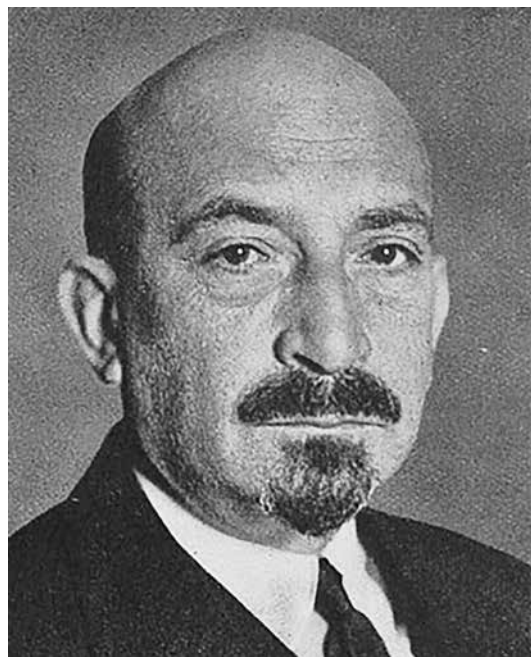
David Ben Gurion (1886-1973)
(foto fra 1920)

forståelse og zionisme optrådte parallelt i forståelseskonceptet, så lød konklusionen i begge centrumlejr, at det først drejede sig om at tilkæmpe sig en magtposition, at så vidt det var muligt skabe et *fait accompli* i Palæstina. Grundlæggende politiske ændringer i Palæstina – således som de to yderligt stående lejre, i hver deres retning, allerede i 1920'erne tilstræbte dem – skulle om muligt udskydes til en tid, hvor zionismen havde opnået en bedre udgangsposition.

Hvad angik den jødisk-arabiske sameksistens i Palæstina, så lagde centrum hverken stor vægt på integration eller separation. Heller ikke det politiske mål for Palæstina definerede man entydigt. At Ben Gurion og især Weizmann længe undlod at tale om en jødisk stat, betød på ingen måde, at de ikke sigtede mod denne, men skyldtes politisk taktik. Mens konceptet hos de to yderligt stående lejre forblev relativt statisk, var der i centrum mere bevægelse i spørgsmålet om statsform, især efter

det arabiske oprør i 1929.²

Weizmann, som på dette tidspunkt havde stor indflydelse i den zionistiske bevægelse, nærmede sig nu forståelseslejrens koncept. Med sin formel ”Ikke dominerende og ikke domineret” propagerede han ikke blot begge befolkningsgruppers politiske ligeberettigelse, men opgav også foreløbig bestræbelsen på et jødisk flertal i Palæstina. Dette var utænkeligt inden for den mindre indrømmelsesberedte arbejderlejr; men også her var det nu slut med de tider, hvor man i henhold til den socialistiske klasselære havde hævdet – og håbet –, at det på den arabiske side kun var klassen af store jordejere, *effendis*, der var modstandere af zionismen, at der mellem de jødiske interesser og de arabiske masser ikke eksisterede nogen konflikt, og at man skulle udskyde enhver forhandling med araberne, indtil klassestrukturen i det arabiske samfund havde ændret sig. Også her blev tonen angående jødiske henholdsvis arabiske rettigheder til Palæstina mere

Chaim Weizmann (1874-1952)
(foto: 1920, Robert Sennecke)

defensiv, og der udvikledes nye politiske fremtidsmodeller for Palæstina. Ben Gurion selv havde tidligt bemærket modsatrettede nationale interesser, set araberne som rivaler til jord, arbejde og politisk

² Det drejede sig om arabisk voldsudøvelse, blodige overfald og massakrer i alle dele af landet.

herredømme og endda forudsagt en væbnet kamp mellem dem og jøderne. Det er muligt at tolke den plan for en fremtidig deling af regeringsmagten, som han præsenterede efter 1929, som et forsøg på at undgå dette. Planen indeholdt binationale elementer, men betonedede imidlertid forsat kraftigt betydningen af kvantitet og tilstræbte under den forudsætning, at jødernes antal mindst ville svare til arabernes, i sidste ende en føderal stat. Ben Gurions eget parti bremsede her noget op, men erklærede sig enig i linien om paritet – hvilket kom til at stå som det mest radikale forslag til det arabiske spørgsmål, der nogensinde blev antaget af en central zionistisk organisation. Det drejede sig her om det parti, hvis ledelse fastlagde politikken for det jødiske fællesskab i Palæstina, fra 1940'erne i stadig højere grad også politikken for den samlede zionistiske bevægelse og sluttelig for Staten Israel.

Men fra slutningen af 1930'erne udviklede kursen hos den zionistiske majoritet sig mere og mere mod at sikre den jødiske bosættelse i Palæstina gennem en jødisk stat. Man frigjorde sig fra det oprindelige princip om kun at anvende magt defensivt og gik over til et offensivt princip. Det var også en reaktion på tidens generelle radikalisering, på eskalationen af konflikten mellem jøder og arabere, på afslutningen af den britiske støtte til den jødiske bosættelse og det næsten totale forbud mod jødisk indvandring og ikke mindst på forfølgelsen og drabet på de europæiske jøder. På baggrund af alt dette forekom resolutionen fra 1921 dengang irrelevant for de fleste zionister, i bedste fald som et fromt ønske – især da dens sidestykke manglede på arabisk side.

Forlaget ELLEKÆR ApS
www.ellekar.dk

Publiceret maj 2024
Grafisk udformning: Dorte Pugliese
Billedredaktion: Jens Ellekær

Dette skrift er licenseret under en
Creative Commons Kreditering-
Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0
International-licens.